

زیر نظر
آیت‌الله محمد خاغانی

بنیاد ایران‌شناسی

کتاب‌شناسی مطالعات زرتشتی

(بخش فارسی)

گردآوری و تدوین
مریم السادات میرحیدری

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

سرشناسه : میرحیدری، مریم السادات، ۱۳۵۷ -

عنوان و نام پدیدآور : کتاب شناسی مطالعات زرتشتی (بخش فارسی) / گردآوری و تدوین مریم السادات میرحیدری.

مشخصات نشر : تهران: بنیاد ایران شناسی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۵۶۸ ص.

شابک : 978-600-97442-8-2

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه.

یادداشت : نمایه.

موضوع : زردشتی - کتاب شناسی

موضوع : Zoroastrianism -- Bibliography

شناسه افزوده : خامنهای، سید محمد، ۱۳۱۴ -

شناسه افزوده : Khamenei, Seyyed Mohammad

شناسه افزوده : بنیاد ایران شناسی

رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ م ۴۹ : ۳۶ / ۴ ZV

رده بندی دیویی : ۰۱۶ / ۲۹۵

شماره کتابشناسی ملی : ۵۳۸۷۵۵۶

عنوان کتاب: کتاب شناسی مطالعات زرتشتی (بخش فارسی)

گردآوری و تدوین: مریم السادات میرحیدری

صفحه آرا و طراح جلد: مونا طوسی

شابک: ۹۷۸۶۰۰-۹۷۴۴۲-۸-۲

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت اول: ۱۳۹۷

قیمت: ۸۵۰,۰۰۰ ریال

ناشر: بنیاد ایران شناسی

تهران، خیابان شیخ بهایی جنوبی، خیابان ایران شناسی

کلید حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به بنیاد ایران شناسی است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸	پیشگفتار
۱۰	مقدمه
۲۰	۱. زرتشت
۲۱	کتاب
۲۸	مقاله
۵۱	پایان نامه
۵۲	۲. متون دین
۵۳	کتاب
۷۴	مقاله
۱۰۰	پایان نامه
۱۱۸	۳. کلیات و تاریخ
۱۱۹	کتاب
۱۳۱	مقاله
۱۹۰	پایان نامه
۲۰۱	۴. اصول و عقاید
۲۰۲	کتاب
۲۱۱	مقاله
۲۴۲	پایان نامه
۲۴۸	۵. آیینها و باورهای زرتشتی
۲۴۹	کتاب
۲۵۵	مقاله
۲۸۰	پایان نامه
۲۸۴	۶. اخلاق، عرفان و فلسفه زرتشتی
۲۸۵	کتاب
۲۸۹	مقاله

- ۳۰۰ پایان نامه
- ۳۰۲ ۷. هنر و معماری زرتشتی
- ۳۰۳ کتاب
- ۳۰۵ مقاله
- ۳۰۹ پایان نامه
- ۳۱۴ ۸. دین زرتشتی و اسلام و سایر ادیان
- ۳۱۵ کتاب
- ۳۱۹ مقاله
- ۳۲۹ پایان نامه
- ۳۴۱ ۹. حقوق زرتشتی
- ۳۴۲ کتاب
- ۳۴۴ مقاله
- ۳۴۹ پایان نامه
- ۳۵۱ ۱۰. دین زرتشتی و ادبیات فارسی
- ۳۵۲ کتاب
- ۳۵۵ مقاله
- ۳۶۷ پایان نامه
- ۳۷۳ ۱۱. زیارتگاهها و آتشکدههای زرتشتی
- ۳۷۴ کتاب
- ۳۷۶ مقاله
- ۳۸۹ پایان نامه
- ۳۹۱ ۱۲. پارسیان هندوستان
- ۳۹۲ کتاب
- ۳۹۳ مقاله
- ۳۹۹ پایان نامه
- ۴۰۰ ۱۳. گاهشماری و کیهانشناسی زرتشتی
- ۴۰۱ کتاب
- ۴۰۳ مقاله

۴۰۷	پایان نامه
۴۰۸	۱۴. مغان
۴۰۹	کتاب
۴۱۰	مقاله
۴۱۲	پایان نامه
۴۱۳	۱۵. نقد منابع زرتشتی
۴۱۴	مقاله
۴۲۱	نمایه نویسنده
۴۷۰	نمایه عنوان

پیشگفتار

آیین زرتشت یکی از کهن‌ترین ادیان جهان به شمار می‌آید که به عنوان دینی اخلاقی و تاثیرگذار بر تمدن بشری و گستره تاریخی آن، همواره مورد توجه پژوهشگران و دین‌پژوهان بوده است. این آیین با پشت سرگذاشتن فراز و فرودهای بسیار در طول ادوار مختلف تاریخی، تحولات بسیاری را به خود دیده است.

با توجه به دامنه گسترده مطالعات انجام یافته بر روی تاریخ و فرهنگ زرتشتی و ضرورت بازشناسی این منابع و پژوهشها، بنیاد انسانی بر آن شد تا کتابشناسی کاملی از آثار، پژوهشها و مطالعات ایرانی و غیرایرانی در این زمینه را جمع‌آوری و تدوین کند.

کتاب حاضر با عنوان «کتابشناسی مطالعات زرتشتی»، دهمین مجلد از سری کتابشناسی‌های ادیان، آیین‌ها و کیشهای ایرانی است که زیر نظر معاونت پژوهشی بنیاد ایرانشناسی، تهیه و تدوین شده است. این کتابشناسی با دربرگرفتن ۷۵۶ مدخل در قالب‌های کتاب، مقاله و پایان‌نامه فارسی، نخستین کتابشناسی مستقل مطالعات زرتشتی در ایران است که تمامی منابع مرتبط با این آیین را در ۱۵ فصل موضوعی شامل: زرتشت، متون دینی، اصول و عقاید زرتشتی، آیین‌ها و آداب رسوم زرتشتی، کلیات و تاریخ، اخلاق، عرفان و فلسفه زرتشتی، دین زرتشتی و ادبیات فارسی، دین زرتشتی، اسلام و سایر ادیان، پارسیان هندوستان، مغان، هنر و معماری زرتشتی، آتشکده‌ها و نیایشگاه‌های زرتشتی و ... گردآوری کرده است. به دلیل گستردگی منابع و تنوع بسیار مطالعات انجام شده بر روی این موضوع، بخش نخست این کتابشناسی به منابع فارسی و بخش دوم به منابع لاتین اختصاص یافته است. قطعاً این کتابشناسی در پیشبرد تحقیقات و آشنایی پژوهشگران و دانشجویان با منابع مرتبط با آن سودمند خواهد بود.

در تهیه و تدوین این اثر از همکاری و همیاری تعدادی از پژوهشگران و همکاران بهره‌مند بوده‌ایم؛ خانم مریم‌السادات میرحیدری که مدیریت اجرایی طرح در گردآوری، تهیه و تنظیم مدخل‌ها و تدوین مقدمه کتاب را برعهده داشته‌اند؛ خانم مونا طوسی که در امر صفحه‌آرایی و نظارت بر چاپ همکاری نموده‌اند؛ آقای شهرام نقی‌زاده که در امر حروفچینی یاریگر مجموعه بوده‌اند و همچنین سایر همکاران بنیاد ایرانشناسی که در تدوین این اثر ارزشمند، صادقانه همیاری نموده‌اند، قدردانی می‌نماییم. امید که سعی ایشان، مشكور پژوهشگران این وادى قرار گیرد.

حامد فروزان

سرپرست معاونت پژوهشی

مقدمه

آیین زرتشتی باستانی چندین هزارساله، از کهن‌ترین ادیان الهی در ایران بزرگ است که باور یکتاپرستی از اصول بدیهی این دین به شمار می‌آید. نام این آیین از نام بنیان‌گذار آن «زرتشت» گرفته شده است. نام دیگری که این آیین به آن خوانده می‌شود «مزدایسیم» (مزداپرستی) است که برگرفته از نام خداوند برتر این دین یعنی اهورامزدا است. «مزدا» از ریشه «من» به معنی منش و خرد و اهورا از ریشه «اه» به معنی هستی و «اهورامزدا» به معنی سرور دانا و داور هستی است.

آنچه دین زرتشتی را از ادیان کهن دیگر متمایز می‌سازد، نگرش ویژه این آیین به ارزش‌بخشی به جایگاه انسان و وجود انسان در این جهان به عنوان تعیین‌کننده سرنوشت و پایان کار جهان است. همچنین توجه ویژه آن نسبت به عناصر طبیعت، عمران و آبادی جهان، حمایت از موجودات و سلامت محیط زیست بسیار قابل توجه است. دین زرتشتی هرچیزی که به زیستن بهتر آدمی کمک کند، ستودنی است. بنابراین سرورش، آتش و وره‌رام و مظاهر طبیعت چون مهر و درخت و گیاه و آب و آتش و ... همه مورد ستایش قرار گرفته‌اند.

ژان دو مناش^۱ عقیده دارد که بزرگ‌ترین افتخار زرتشت این است که ادراک روشن و دقیقی از وحدت و عظمت بی‌مانند خداوند داشته است. او بیش از یک خدا نمی‌شناسد که بزرگ‌تر و تواناتر از تمام پروردگارانی است که قبل از او می‌پرستیدند. نام او را اهورامزدا می‌گذارد و تمام اصول مذهبی برای تجلیل و ستایش اوست.^۲

1. Menasce, Jean de

۲. دو مناش، پ. ژ. (۱۳۳۷). «زرتشت». ترجمه عیسی بهنام. تمدن ایرانی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ص ۹۲.

نادیده انگاشتن آموزه‌های عمیق و فلسفی این آیین و برخی بدفهمی‌ها از متون مقدس زرتشتی در طول دوران مختلف، سبب گشته است که آیین زرتشتی با ویژگی‌هایی همچون دوگانه‌پرستی و آتش‌پرستی شناخته شود. از این رو پژوهشگران، اندیشمندان و نمایندگان مذهبی این آیین، باید بر آن باشند تا اصول بنیادی و اعتقادی دین زرتشتی را از منظر و دیدگاه عقلی و با تکیه بر خرد و دانش، بازنگری و معرفی نمایند.

زرتشت به بکتا‌پرستی و توحید اعتقاد داشته و در دین خود به ارزش‌های اخلاقی تکیه فراوان دارد. در این حال به آزادی و اختیار انسان نیز اهمیت می‌دهد و دیدگاه روشنی از نظر فلسفی و سرفانی داشته است. چنان‌که به کسب معرفت از نیروهای مافوق طبیعی عقیده داشته و «پندار نیک را شر را خود قرار داده و بر اندیشه «خدای دانا» اتکا دارد. زرتشت دارای شخصیتی بزرگ در تاریخ دین و معنویت است که حدود پنج سده پیش از بودا و هزار سال پیش از مسیح نوعی آیداندگی و تحول فکری و اخلاقی را در دنیای متمدن آن عصر به وجود آورده است.^۱

دین زرتشتی در طول ادوار تاریخی خود سر وشت بس طولانی را پشت سر نهاده؛ از مهاجرت آریایی‌ها در پایان هزاره دوم پیش از میلاد و دوران زندگی زرتشت در همان عصر و تشکیل سلسله پرقدرت مادها در غرب ایران و سپس سلسله پادشاهی هخامنشیان به عنوان بزرگ‌ترین امپراطوری جهان و پس از آن اشکاییان، ساسانیان که در این سه امپراطوری دین رسمی در سراسر خاک ایران دین زرتشت رده است. در این دوران طولانی، همواره پیرایه‌هایی بر این دین بسته شده و در عقاید و مناسک دچار تغییر و تحولات فراوانی گردیده است که بی‌شک منافع حکومت‌ها، پیشرفت‌های علمی، تأثیر ادیان همسایه و عواملی مانند اینها در این تغییرات بی‌تأثیر نبوده‌اند.^۲ تحولات دین زرتشت در این سالهای متوالی، نیاز به پژوهش‌های جدی و جداگانه‌ای دارد تا با استناد به منابع و مدارک مستدل، زوایای فراوانی از آن را روشن سازد.

۱. نیولی، گرادو (۱۳۸۱). زمان و زادگاه زرتشت: پژوهشی درباره مزدایی‌گری. ترجمه منصور سید سجادی. تهران: آگه، ص ۲۹۱.

۲. محمدی، جلیل (۱۳۸۸). دین زرتشت: پژوهشی در مراسم، اسطوره‌ها و عرفان دین زرتشت. تهران: نیکان کتاب، ص ۵۶.

باستانی بودن دین زرتشتی - از منظر قدمت زمانی - سبب گشته است تا برخی لغزش‌ها در آن پدید آید که این لغزش‌ها در طول این بازه تاریخی امری طبیعی به نظر می‌رسد. چنانچه پژوهشگران این آیین نیز معقدند که در شناخت دین زرتشتی می‌بایست همه نوشته‌های اوستایی را خواند و آنچه را که با کیش زرتشتی سازگار است پذیرفت و آنچه را که نیست، جدا کرد.

از جمله لغزش‌های پدید آمده در دین زرتشتی، وجود دین‌ها و آیین‌هایی است که پیش از زرتشت وجود داشته‌اند و زرتشت یا با آنها در ستیز بوده و یا آنها را نکوهیده است. اما با ظهور و گسترش دین زرتشتی، این آیین‌ها کاملاً از بین نرفتند و با تغییر شکل ظاهری با دین زرتشتی آمیخته و بعدها به عنوان پاره‌ای از دین زرتشتی شناخته شدند. نمونه این تأثیرگذاری، آمیختگی دین زرتشتی با باورهای زروانی و همچنین آمیخته شدن آن با آیین مهری پیش از زرتشت است. آنچه بسیاری از گفته‌ها و سرودها و نوشته‌ها و باورها است که در اصل ریشه زروانی را می‌تواند، در صورتی که به عنوان سرود و نوشته و گفته و باور زرتشتی شناخته می‌شوند.

از این رو برای شناخت هر چه بیشتر و بهتر این آیین و رصد آنچه که بر آن گذشته است، انجام پژوهش، تحقیق و تفحصی همه‌جانبه ضروری به نظر می‌رسد و این امر جز با تعمق و بررسی متون دینی به جای مانده از این آیین و مطالعات و پژوهش‌های انجام گرفته در مورد آن میسر نخواهد بود.

این کتابشناسی قطعاً مرجع مناسب و دستنامه مطلوبی برای پژوهشگران و دانشجویان در یافتن پیشینه‌های انجام یافته در زمینه مطالعات زرتشتی خواهد بود.

هدف و دامنه کار

کتابشناسی‌ها با ثبت پیشینه‌های دانش بشری و امکان بهره‌گیری بهتر از دانش موجود و تجربه‌های جوامع دیگر، در ارتقای دانش پژوهشگران و اعتلای سطح کیفی پژوهش‌ها تأثیر بسزایی دارند. مجموعه کتابشناسی‌ها و کاربردها در روند پژوهش‌های علمی از جمله مسائلی است که امروزه بدان توجه خاصی می‌شود. کمتر پژوهشی است که بدون اتکا بر منابع و آثار مرتبط با موضوع انجام گرفته و به سامان برسد. بنابراین هر پژوهشگری در به سامان رساندن پژوهش خود ناگزیر از مطالعه، بازبینی و مراجعه به کلیه آثار مربوط

به موضوع مورد پژوهش است. آگاهی از پژوهش‌های قبلی و استفاده از آنها، علاوه بر افزایش غنای پژوهش، از هدر رفتن فرصت‌ها و دوباره‌کاری‌ها پیشگیری می‌کند. چنانچه مطلع ساختن پژوهنده از پیشینه موضوع، موجبات رفع خلاءهای مطالعاتی، تکمیل تحقیقات گذشته و در کل رونق پژوهش‌های علمی می‌شود.

از این رو مجلد دوم از سری کتاب‌های ادیان، آیین‌ها و کیش‌های ایرانی با عنوان «کتابشناسی مطالعات زرتشتی» با دربرگرفتن ۵۷۵۶ مدخل در قالب‌های متفاوت (کتاب، مقاله و پایان‌نامه)، زمینه جستجوی بهینه در این حوزه موضوعی را برای پژوهشگران آسان ساخته است. به دلیل گستردگی منابع و تنوع بسیار مطالعات انجام شده بر روی موضوع زرتشت، دین زرتشتی، همچنین کتاب اوستا، بخش نخست این کتابشناسی به گردآوری کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های فارسی پرداخته و بخش دوم به گردآوری منابع لاتین خواهد پرداخت. از میان ۶۱۶ مدخل گردآوری شده؛ تعداد ۱۱۳۸ کتاب، ۳۷۱۱ مقاله و ۹۰۷ پایان‌نامه فارسی را به خود اختصاص داده است.

کتابشناسی مطالعات زرتشتی از حمید کتابشناسی‌های تخصصی به‌شمار می‌رود که با توجه به دامنه گسترده و پراکنده تاریخ و فرهنگ زرتشتی و نیاز پژوهشگران و محققان در رشته‌های گوناگون علوم انسانی از قبیل تاریخ ایران، استان، ادیان و عرفان، فرهنگ و زبان‌های باستانی و همچنین ایران‌شناسی، اهمیت و ضرورت ویژه‌ای یافته است. این کتابشناسی در ارائه دستیابی به اطلاعات موجود و پراکنده، بستندگی موضوعی مطالب گسترده برای پژوهشگران، امکان هدایت پژوهش‌ها و تحقیقات را به سمت موضوعات و زمینه‌هایی که کمتر بدانها پرداخته شده است را فراهم می‌سازد.

از ویژگی‌های بارز این مجموعه کتابشناسی جداسازی موضوعی مراحل ۱۸ فصل جداگانه شامل؛ زرتشت، متون دینی، اصول و عقاید زرتشتی، آیین‌ها، آداب و رسوم زرتشتی، کلیات و تاریخ، اخلاق-عرفان و فلسفه زرتشتی، دین زرتشتی و ادبیات فارسی، دین زرتشتی-اسلام و سایر ادیان، پارسیان هندوستان، مغان، هنر و معماری زرتشتی، حقوق زرتشتی، آتشکده‌ها و نیایشگاه‌های زرتشتی، گاهشماری و کیهان‌شناسی زرتشتی و نقد منابع زرتشتی است. در انتها نیز با ارائه نمایه عنوان و نمایه نویسندگان، کار دسترسی پژوهشگران به مداخل آسان‌تر شده است.